

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті на підставі сучасних теоретичних розробок та аналізу чинного законодавства досліджуються проблемні аспекти законодавчого забезпечення та тенденції розвитку й формування таких базових понять як: інновації, інноваційна діяльність, технологія. Зокрема, приділяється увага формулюванню актуальних завдань, що постають перед законодавчою та виконавчою гілками влади в світлі створення конкурентоздатного економічного середовища в українській економіці.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, технологія, трансфер технологій, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Аналіз сфер діяльності найбільш успішних інноваційних компаній світу вказує на те, що саме «високі», наукоємкі технології, такі як розробка програмного забезпечення, розробка та виготовлення електронних пристроїв, біотехнології, сучасна фармакологія, застосування нанотехнологій визначають найпотужніший вектор розвитку світової економіки в XXI столітті. Але для досягнення змістовних результатів в цій сфері необхідно створити більш ретельну та чітку систему економіко-правових механізмів, що забезпечать ефективну послідовну реалізацію стратегічних інноваційних програм розвитку в державі. Зважаючи на це, держава має створювати за допомогою як правових, так і економічних механізмів, умови для захисту та гнучкої інтеграції національної економіки в сучасну інноваційну економіку світу.

Стан розробленості проблеми. Правове регулювання відносин, що складають інноваційний компонент економічного розвитку держави, виходячи із зазначених вище обставин, викликає більше дискусій ніж однозначного розуміння. При цьому різні аспекти цієї тематики було висвітлено в працях вітчизняних фахівців в галузі права. Правові дослідження окремих питань проводилися Г. А. Андрощуком, Ю. Є. Атамановою, О. М. Вінник, О. А. Городовим, В. А. Денисюком, Д. В. Задихайлом, І. А. Зеніним, В. Г. Зіновим, Ю. М. Капіцою, Н. Д. Кондратьєвим, В. М. Крижною, Б. І. Мінцом, Н. М. Мироненко, О. П. Орлюк, І. Є. Погребняк, С. Ф. Ревуцьким, О. Д. Святоцьким, І. В. Спасибо-Фатєєвою та іншими вітчизняними і зарубіжними науковцями. Варто відзначити, що наявні наукові дослідження не знижують актуальності обраної теми. Питання, що зачіпаються в наукових працях, є досить дискусійними й вимагають додаткового дослідження саме із правової точки зору.

Метою дослідження є визначення актуальних проблем господарсько-правового регулювання й можливих шляхів їх розв'язання на підставі аналізу національного законодавства у сфері інноваційних відносин, зокрема, трансферу технологій, і, відповідно, вироблення теоретично обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства України, що регулює суспільні відносини в сфері інноваційної діяльності.

Викладення основного матеріалу. Цілком загальноприйнятою серед правників є позиція, що використання відповідної термінології у законодавстві певної країни завжди має бути показником досконалості юридичної техніки під час нормотворення. Інноваційна модель розвитку національної економіки, хоча і була проголошена у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [1], на жаль, не стала її невід'ємною ознакою. Реальні темпи впровадження інновацій є набагато нижчими від максимально можливих. В умовах сучасної економіки вони диктуються раціональною моделлю поведінки суб'єктів господарської діяльності, що вибирають певні та оптимальні темпи інноваційного оновлення [2].

На цей час існує ціла низка нормативно-правових актів, що визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Зокрема, правові відносини з приводу інновацій та інноваційної діяльності на сьогодні регулюються багатьма законодавчими актами, включаючи більше ніж півсотні нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та близько сотні відомчих чи підвідомчих документів. Разом з тим, правове поле у цій сфері тільки починає формуватися і багато механізмів залишаються недосконалими чи не до кінця розробленими. Серед основних нормативно-правових актів слід назвати: Господарський кодекс України, зокрема глава 34 (далі ГКУ) [3], Цивільний кодекс України, зокрема глава 62, яка передбачає регулювання договірних відносин, що складаються в процесі виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, в тому числі інноваційних проектів (далі ЦКУ) [4], Закон України «Про інноваційну діяльність» [5], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [6], Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [7], Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [8], Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [9], Закон України «Про інвестиційну діяльність» [10], Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [11] та інші.

Крім цього, на рівні підзаконних нормативно-правових актів закріплено низку державних стратегій та концепцій щодо інноваційного розвитку, зокрема Верховна Рада України прийняла низку постанов, що регулюють інноваційні відносини. Однією з них є Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України від 13 липня 1999 р., в якій визнано значення інноваційного шляху розвитку економіки України; Постанова Верховної Ради від 17.02.2009 р. «Про проведення парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»; Розпорядження КМУ від 17.06.2009 «Про схвалення концепції розвитку національної інноваційної системи»; Указ Президента України від 28.04.2004р. №493/2004 «Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки»; «Програма еконо-

мічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затв. Президентом України 02.06.2010р. та інші документи.

Підзаконні нормативно-правові акти з питань інноваційної діяльності регулюють, як правило, процедурні та/або організаційні аспекти інноваційних відносин, серед них: Положення Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, затв. Указом Президента України від 12.05.2011 № 583/2011; Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки» № 447 від 14.05.2008р.; Постанова КМ України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 роки» від 28.12.2001 р. № 1801, Постанова КМ України «Про затвердження програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» від 02.02.2011 р. № 389; Постанова КМ України «Про заходи щодо підтримки інноваційно-інвестиційних проектів» від 05.08.2002 р. № 1106, Постанова КМ України «Про затвердження Порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності» від 17 липня 2003 р. № 1094, Постанова КМ України «Деякі питання організації діяльності технологічних парків» від 29.11.2006 р. № 1657 тощо.

Попри існування значної кількості нормативно-правових актів, слід відмітити декілька недоліків, які стримують належне правове регулювання інноваційної діяльності в Україні. Серед яких: відсутність планомірної та послідовної державної політики; неоднозначність визначення поняття «інновація» та «інноваційна діяльність»; призупинення окремих норм чинних законів законодавчими або підзаконними актами; невиконання або неналежне виконання окремих положень нормативно-правових актів; низький рівень залучення у економіку науково-технічного потенціалу; наявність лише окремих елементів інноваційної інфраструктури (технопарки, спеціальні економічні зони, наукові парки); відсутність розвиненого венчурного бізнесу.

Варто зазначити, що хоча останнім часом проблемним питанням у сфері інновацій приділяють багато уваги, але положення термінів «інновація», «інноваційна діяльність» та «трансфер технології» з наявністю однозначного розуміння й тлумачення залишається незадовільним. Саме тому вважаємо, що аналіз існуючих визначень цих понять, як нормативно-правових, так і тих, що існують у науковій літературі, є доречним та необхідним. Спробуємо сформулювати визначення поняття «інновація» з огляду на сучасні тенденції розвитку нормативно-правової бази та суспільних відносин у цій галузі. Досягнення цієї мети в подальшому дозволить більш чітко визначити правовий режим та зміст поняття «інновація».

Innovation (англ.) утворено з двох слів – латинського «новація» (новизна, нововведення) та англійського префікса «ін», що означає «в», «введення». Тому в перекладі з англійської «інновація» означає: введення нового, відновлення [12, с. 19]. Вперше термін «innovation» з'явився у наукових дослідженнях XIX ст. з культурології та лінгвістики та означав він введення деяких елементів однієї культури в іншу. Отже, цей термін тлумачиться й просто як калька з англійської мови; і як нововведення, що пов'язане з новою технікою або технологією; і як нововведення, що забезпечує досягнення світового рівня конкурентоспроможної продукції; і як нововведення, придатне до патентування; і деякі інші формулювання.

Як результат, інноваціями іноді називають просту заміну морально застарілої техніки на нову, яка теж є недосконалою відносно розвитку технологій. І звітують при цьому, що виконали план по впровадженню інновацій (з усіма наслідками – преміями, нагородами тощо). Як не прикро, така ситуація найчастіше не виключення, а правило. При відсутності чітких, однозначних для розуміння критеріїв визначення поняття «інновації», завжди буде зберігатися реальна небезпека того, що інноваційна модель побудови економіки України загалом схожа на мильну бульбашку.

Виходячи із методології системного опису інновацій в умовах ринкової економіки, що базується на міжнародних стандартах («Керівництво Фраскати» 1963 р. та «Керівництво Осло» 1992р.) інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або значно поліпшеного продукту (товару або послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діловій практиці, організації робочих місць або зовнішніх зв'язках [13 с. 55]. Необхідною ознакою інновації є науково-технічна новизна та виробниче її використання.

Поняття інновації, що застосовується у цих міжнародних актах, прийнято за основу у національному законодавстві. Це можна прослідкувати на прикладі нормативного визначення терміну «інновація», який з'явився лише у 2002 році, а саме в Законі України «Про інноваційну діяльність».

Так, Закон України «Про інноваційну діяльність» розглядає інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Головною ознакою поняття інновації є вимога про новизну продукту, процесу, методу маркетингу або організації (чи значно поліпшеного). І, відповідно, виникає питання, що можна вважати новим чи вдосконалим продуктом, які вимоги до новизни повинні застосовуватися? Чи може бути продукт таким, який випускається вперше в Україні, але вже знятий з виробництва інших країн? Чи може бути продукт інноваційним, якщо він змінений несуттєво? Визначення складу інновації має труднощі, пов'язані з тим, що більшість продуктів і процесів, що їх створюють, є складними об'єктами з власним змістом. Такий склад інновації значно розширює коло об'єктів, які можна назвати інноваційними. Але наскільки це є можливим при наданні державної підтримки (фінансово) в умовах дефіциту бюджету України? Крім того, зміст поняття інноваційного продукту в тому значенні, в якому воно використовується у ст. 14 Закону України «Про інноваційну діяльність», не те, що існує, а взагалі не відомо українському законодавству.

Виходячи із наведених визначень терміну «інновація» можна виділити наступні характерні ознаки: новизна (потенційно світова новизна); наявність творчої діяльності (створення нової технології); досягнення корисного ефекту (економічного, технічного, соціального); можливість задовольняти певний попит споживачів (нові технології, продукція або послуги «сприйняті» ринком, тобто отримали ринок збуту); комерціалізація результатів творчої діяльності (конкурентоздатні технології, продукція або послуги) та практичне впровадження (втілення нових знань в новому про-

дукті, технології, соціальній сфері). Новий або вдосконалений продукт чи технологія вважається впровадженим, якщо він реалізується на ринку. Нові виробничі процеси, методи маркетингу чи організації є впровадженими, коли вони стали дійсно використовуватися в діяльності підприємства.

Терміном «інновація» позначаються всі нововведення у виробничій, комерційній, фінансовій, маркетинговій, управлінській та інших сферах, будь-які зміни й удосконалення, що забезпечують суспільний прогрес, економію витрат, підвищення рівня ефективності, рентабельності виробництва. Інновації – це результат інноваційної діяльності у вигляді впроваджених нових чи вдосконалених продукту або технології, які наділені якісними перевагами при використанні, виробництві, збуті, використовуються у практичній діяльності та мають корисний ефект.

Виходячи із усього вищезазначеного, можна дати наступне визначення поняття «інновація». Інновація – це комплексний, тривалий процес, який поєднує створення, розробку, впровадження до комерційного використання і поширення новації, з метою отримання економічного, науково-технічного, екологічного, соціального, інформаційного або іншого ефекту та спричиняє техніко-економічні й інші зміни в соціальному середовищі.

Слід відмітити, що крім згаданих вище термінів у науковій літературі відсутній єдиний підхід і до визначення такого поняття як «технологія». Низка авторів розділяють поняття «технологія» на науково-технічні знання (включаючи методи, форми та способи їх використання), що застосовуються при розробці, виробництві та експлуатації товарів, втілені в матеріальні носії чи які існують в інтелекті суб'єктів, і такі, що мають комерційну цінність й багатоцільове використання [14, с. 11–12] та на результат інтелектуальної діяльності, в основу якої покладено технічні знання й інформацію про нові ефективні й економічні виробничі процеси, що дають змогу виробляти матеріальні об'єкти» [14, с.12].

Вважаємо, що поняття «технологія» слід розкривати через сукупність «систематизованих знань». Таке твердження базується на науковій позиції, де основою визначення «технології» є «знання». Так, В. А. Дозорцев відзначав, що знання, поряд з матеріальними речами, стали об'єктом суспільних відносин, а тому виникла проблема їх правового регулювання, зокрема встановлення правового режиму знань [15, с.12]. Знання це не тільки процес пізнання, а і його результат у будь-якій об'єктивній формі, як усвідомлення про факти об'єктивної дійсності. Таке розуміння терміна «знання» є загально визнаним у правовій та економічній науковій літературі [16, с.57]. Цей висновок може й повинен бути застосований і в сфері трансферу технології.

Отже у якості «технології» слід розуміти всю сукупність «систематизованих знань», що використовуються для випуску певної продукції, застосування певного процесу чи надання відповідних послуг і, незалежно від того, у якій об'єктивній формі вони виражені. І, відповідно, об'єктом «технології», як «сукупності систематизованих знань» є наукові та науково-прикладні результати, об'єкти права інтелектуальної власності (винаходи, корисні моделі, твори наукового, технічного характеру, комп'ютерні програми, комерційні таємниці), ноу-хау, тощо. Перелік об'єктів «технології» є не вичерпним і не залежить від наявності чи відсутності правової охорони щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Слід зазначити, що запровадження інноваційної моделі розвитку національної економіки, притаманної для розвинутих країн світу, є стратегічним вектором розвитку нашої держави. Про це свідчить, зокрема, ряд наведених вище нормативно-правових документів, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Але для досягнення змістовних результатів в цій сфері необхідно створити більш ретельну та чітку систему економіко-правових механізмів, що забезпечать ефективну послідовну реалізацію стратегічних інноваційних програм розвитку в державі. Зокрема, слід передбачити врегулювання суспільно-правових та соціально-економічних відносин, що стосуються передачі та застосування нових складових технологій, зокрема об'єктів права інтелектуальної власності, забезпечення технологічного оновлення вітчизняного виробництва, стимулювання суб'єктів інноваційної діяльності тощо.

Серед необхідних кроків, що сприятимуть досягненню змістовних зрушень в інноваційній сфері, слід зазначити: 1) створення планомірної та послідовної державної політики в цій сфері; 2) уніфіковане застосування термінів «інновація», «інноваційна діяльність» та «трансфер технології»; 3) усунення законодавчих протиріч між цілим рядом норм підзаконних правових актів та змісту відповідних законів, що регулюють певні відносини інноваційного характеру; 4) забезпечення механізмів належного виконання положень нормативно-правових актів; 5) істотне підвищення рівня залучення у економіку науково-технічного потенціалу; 6) створення гармонізованої розгалуженої системи елементів інноваційної інфраструктури (технопарки, спеціальні економічні зони, наукові парки тощо); 7) створення дієвих державних економічних програм заохочення розвитку венчурного бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Текст] : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.
2. Погрібний Д. І. Теоретичні та практичні проблеми визначення категорії «інновації» [Текст] / Д. І. Погрібний // Юрист України : наук.-практ. журн. – Х., 2013. – № 2 (23). – С. 69–75.
3. Господарський кодекс України [Текст] : затв. Законом України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
4. Цивільний кодекс України [Текст] : затв. Законом України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
5. Про інноваційну діяльність [Текст] : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Текст] : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.
7. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки [Текст] : Закон України від 11.07.2001 р. № 2623-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 253.
8. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків [Текст] : Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.
9. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій [Текст] : Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434.

10. Про інвестиційну діяльність [Текст] : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
11. Про наукову і науково-технічну діяльність [Текст] : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
12. Інноваційна модель економіки: правові та методологічні засади проведення експертизи інноваційних проєктів [Текст] : монографія / С. В. Онишко, С. О. Єгоров та ін. ; під заг. ред. Ю. П. Доценка. – К. : МП «Леся», 2006. – 196 с.
13. Руководство Осло [Текст] : Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. – М. : ОЭСР-ЦИСН. 2006. – 192 с.
14. Горбунов Н. И. Государственное регулирование торговли наукоемкой продукцией, технологиями и ноу-хау [Текст] / Н. И. Горбунов, В. Г. Золотых // Патенты и лицензии. – 1994. – № 3–4. – С. 10–13.
15. Дозорцев В. А. Законодательство и научно-технический прогресс [Текст] / В. А. Дозорцев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 192 с.
16. Дозорцев В. А. Правовой режим научно-технических знаний [Текст] / В. А. Дозорцев // Сов. государство и право. – 1973. – № 6. – С. 52–59.

Д. И. Погребной

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В статье на основании современных теоретических разработок и анализа действующего законодательства исследуются проблемные аспекты законодательного обеспечения и тенденции развития и формирования таких базовых понятий как: инновации, инновационная деятельность, технология. В частности, уделяется внимание формулировке актуальных задач, стоящих перед законодательной и исполнительной ветвями власти в свете создания конкурентоспособной экономической среды в украинской экономике.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, технология, трансфер технологий, инновационное развитие.

D. Pogribnyy

PROBLEM ASPECTS OF ECONOMIC AND LEGAL SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN UKRAINE

In the article on the basis of recent theoretical developments and analysis of existing legislation are studied problematic aspects of legislation and trends and the formation of such basic concepts as: innovation, innovation, technology. In particular, attention is paid to the formulation of the urgent tasks facing the legislative and executive branches of government in light of the creation of a competitive economic environment in the Ukrainian economy.

Key words: innovation, innovation, technology, technology transfer, innovation development.